

УДК 230.1/276

Ю. І. Дерев'янчук
аспірант кафедри богослов'я
філософсько-богословського факультету
Українського католицького університету

БОГОСЛОВСЬКІ АСПЕКТИ ТАЇНСТВА ВОЗНЕСІННЯ В ПЕРШИХ ПРОПОВІДЯХ СВЯТА (IV–V СТОЛІТТЯ)

Згідно з Євангеліями Луки й Марка, а також услід за св. апостолом Павлом і автором Послання до євреїв подія Вознесіння Господнього як історичний факт і есхатологічна істина отримує своє доктринальне завершення в богомисленні Отців. Адже вони, *«спроєктували богословський зміст Таїнства Вознесіння, як він представлений у більшості новозавітних авторів на події, що, згідно з Лукою, мали місце на сороковий день після Христового Воскресіння»* [8, р. 5]. Тому богословське осмислення Отцями Церкви Таїнства Христового Вознесіння мало безпосередній вплив не лише на його христологію, а й завдяки їхньому розумінню з'являється саме свято, як рівно ж і молитовне наповнення його послідування, тексти якого у своїй літургійній рецепції поєднали онтологічну реальність історичної події, що звичалася первісною Пасхальною керигмою, з її догматичним контентом, коротко зосередженим у віровизнаннях Церкви.

Серед досліджень, що комплексно розглядають Таїнство Вознесіння, починаючи від свідчень Писання, через призму патристичного богослов'я, варто назвати такі. Праця J.G. Davies *“He Ascended Into Heaven”*, котра була опублікована в 1958- році, розглядає важливість доктрини Вознесіння в ранній Церкві. Від старозавітних прообразів події Вознесіння він звертається до її опису в Новому Завіті, далі до святоотцівської спадщини, що включає в себе їхні твори, віровизнання ранньої Церкви й пізніші проповіді. Іншим комплексним дослідженням є праця D. Farrow *“Ascension and Ecclesia. On the Significance of the Doctrine of the Ascension for Ecclesiology and Christian Cosmology”*, що вийшла в 1999 році. У цій праці D. Farrow досліджує розвиток християнської парадигми Вознесіння від Нового Завіту й до сьогоденного часу в її космологічному, еклезіологічному та літургійному контекстах. Інша його монографія *“Ascension Theology”* (опублікована у 2011 році) являє собою свого роду філософське есе, в якому він також розглядає Таїнство Вознесіння у світлі як античної, так і сучасної філософської думки, опираючись на Писання, патристичну візію та молитовну традицію Західної Церкви. І, нарешті, третє дослідження, що аналізує рецепцію Таїнства Вознесіння передусім у літургійній традиції Церкви, автор якого – F. de Chaignon. Його робота, що має назву *“Le Mystère de l'Ascension”*, зосереджена як на біблійних текстах і на віровизнавльних формулах, так і богословському дискурсі Вознесіння від св. Іринія Ліонського й Томи Аквінського аж до Г.У. фон Бальгазара та Йозефа Ратцінгера в їхньому стосунку насамперед до літургійної Традиції Таїнства.

Незважаючи на достатню кількість досліджень, існує низка невіршених проблем у виявленні зв'язку між конкретними прикладами ранньохристиянської проповіді Вознесіння й богословським змістом цього Таїнства, що відображається в Літургії Церкви.

Від третього століття Вознесіння починає розглядатись як центральна подія історії спасіння (разом із Воскресінням і Зішестям Святого Духа) всередині ранньої християнської Церкви [7, р. 104]. Із початком наступного століття в літургійній парадигмі Церкви відбувається певна зміна – християнський календар стає радше ремінісценцією подій минулого, який «спрямовує увагу на окремі події життя нашого Господа, серед них і до Вознесіння» [2, р. 113]. Отже, актуальність дослідження полягає у висвітленні основних аспектів христологічної парадигми в контексті богословської думки ранньої Церкви та їх зв'язку з виокремленням свята Вознесіння з первісного Пасхального циклу. Дослідження має на меті продемонструвати безпосередній вплив біблій-

ного відображення події Вознесіння в ранніх проповідях на подальше догматичне окреслення основ християнської віри; показати, що разом зі становленням окремого свята в Пасхальному циклі богословська рефлексія Таїнства Вознесіння знаходить своє відображення у проповідях, а також єдність ранньої патристичної парадигми і її нарозривний зв'язок із біблійним джерелом і догматичним змістом.

1. «Катехизи» св. Кирила Єрусалимського.

Заслуга св. Кирила Єрусалимського передусім полягає в тому, що його богословська думка і служіння мали значний вплив на формування літургійного життя всієї Церкви. За словами D.G. Dix, його [св. Кирила] «Світлий тиждень і Пасхальний цикл є базисом для всього майбутнього Східного й Західного послідування цих кульмінаційних моментів християнського року» [4, р. 350]. У своїх *Катехизах*, які «проголошені у Великий Піст і Світлий тиждень 348-го року» [4, р. 350], «складаються з поєднаних між собою богословських лекцій або проповідей і котрі [...] слідують за Апостольським Символом або правилом віри, що вживалися тоді в церквах Палестини» [16, р. 544], св. Кирило подає кілька дискурсів Таїнства Вознесіння. Зокрема, у 4-й катехизі він говорить, що «Τὸν δρόμον δὲ τῆς ὑπομονῆς τελέσας Ἰησοῦς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυτρώσας τὸν ἁμαρτιῶν, ἀνέβη πάλιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, νεφέλης αὐτὸν ὑπολαβούσης» [10, р. 472] («Звершивши подвиг терпіння й викупивши людей від гріхів, Ісус піднявся ще на небеса, будучи піднятим хмарою») [25, с. 49]. В іншому фрагменті 14-ї катехизи «Кирило Єрусалимський поєднує історичний і богословський аспекти Вознесіння в майстерний спосіб» [5, р. 26], кажучи: «Εἰς μὲν γὰρ Βηθλεὲμ ἐξ οὐρανῶν καθελήλυθεν. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνελήλυθεν. ἐκεῖθεν μὲν εἰς ἀνθρώπους τὸν ἁγῶνον ἀρξάμενος, ἐνταῦτα δὲ ἐπὶ τοῖς ἁγῶσι στεφανοῦμενος. Πολλοὺς οὖν ἔχεις τοὺς μάρτυρας. ἔχεις ἀναστάσεως τὸν τόπον τοῦτον. ἔχεις καὶ τὸν ἐξ ἀνατολῆς ἡμῶν τόπον τῆς ἀναβάσεως. ἔχεις καὶ μάρτυρας, τοὺς ἐκεῖ μαρτυρήσαντας ἀγγέλους, καὶ τὴν νεφέλην ἣς ἐνέβη, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν κατελθόντας μαθητάς» [10, р. 856] («Адже у Віфлеємі Він зійшов із небес; а з гори Єлеонської вознісся на небеса. Там розпочав Свої подвиги; а тут увінчаний за подвиги. Отже, ти багато маєш свідків. Маєш свідком це місце Воскресіння, і місце Вознесіння, що пролягають від нас на схід. Маєш свідками там ангелів, що свідчили й ту хмару, на якій Він вознісся, і учнів, що зійшли звідтіля») [25, с. 218]. Далі св. Кирило Єрусалимський запитує: «Знаєш, що порядок Символу віри повчає тебе вірувати у воскреслого у третій день; і *вознесеного на небеса, що сидить праворуч Отця*» [25, с. 219] («Οἶδας γὰρ ὅτι ἡ ἀκολουθία τῆς πίστεως διδάσκει σε πιστεῦναι εἰς τὸν ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς») [10, р. 857]. І для пояснення артикулів Символу [3, р. 41] він використовує численні посилання до Писань [16, р. 544]. Зокрема, св. Кирило вживає «традиційні» – 23-й, 46-й і 67-й псалми і пророка Амоса у тлумаченні події Вознесіння, кажучи: «Μνημόνευε τοῦ γεγραμμένου σαφῶς ἐν Ψαλμοῖς. *Ανέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγῶ. Μνημόνευε, ὅτι καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις ἔλεγον πρὸς ἀλλήλια. Ἄρατε πόλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Μνημόνευε καὶ τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος. Ανέβη εἰς ὕψος, ἤχη αἰωτέουσεν ἀχημαλωσίαν. Μνημόνευε τοῦ προφήτου εἰπόντος. Ὁ οἰκοδομῶν εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ»* [10, р. 857] («Згадай те, що ясно сказано в псалмах: *Вийшов Бог серед окликів; згадай, що говорили один одному й Божественні Сили: Підніміть, князі, ворота ваші і решта, згадай і слова Псалма: Зійшовши на висоту, ти привів полонених; згадай і слова Пророка: Він збудував на небі свої високі палаци*») [25, с. 219].

Св. Кирило також говорить про присутність Духа Святого в Церкві, яка вінчає діло Відкуплення і Зішестя Котрого органічно пов'язане з Вознесінням Господа [2, р. 107], як сповненням спасительного Замислу. І «що Він відсутній зараз плоттю, не думай через це, щоб і Духом не присутній» [25, с. 241] («μὴ γάρ, ὅτι σαρκὶ νῦν ἄπῆστιν, παρὰ τοῦτο νομίσῃς, ὅτι καὶ πνεύματι») [10, р. 865]. Адже, «Ἀνῆλθε τοίνυν ὁ Ἰησοῦς εἰς οὐρανὸς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν. εἶπε γάρ πρὸς αὐτοὺς. *Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν.* Ἐκαθέζοντο ἐκδεχόμενοι τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐνταῦθα, ἐν ταύτῃ τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ. ἡμέτερον γὰρ καὶ τοῦτο τὸ ἀξίωμα. καὶ λαλοῦμεν, οὐ περὶ τὸν παρ' ἐτέροιο γεγενημένον ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸν παρ' ἡμῖν κεχαρισμένον. Τῆς Πεντηκοστῆς οὖν οὔσης, ἐκαθέζοντο καὶ κατήρχετο ὁ Παράκλητος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ φρουρὸς καὶ ἁγιοποιὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ διοικητὴς τῶν ψυχῶν, ὁ κυβερνήτης τῶν χειμαζομένων, ὁ φωταγωγὸς τῶν πεπλανημένων, καὶ ἀθλοθέτης τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ στεφανωτὴς τῶν νενικηκότων» [10, р. 985] («Отже, Ісус вознісся на небо і сповнив обіцянку. Він говорив учням: *проситиму Я Отця і дасть Він вам іншого Утішителя.* Вони перебували в Єрусалимі, очікуючи зішестя Духа Святого: і в настанні дня П'ятдесятниці, в цьому місті Єрусалимі (і цю перевагу маємо ми, блага, про котрі говоримо ми, не де-небудь зіслани, але даровані в нас). У день, кажу, П'ятдесятниці, коли вони були разом, зійшов із неба Утішитель, що оберігає й освячує Церкву, що піклується про душі, кормщик опанованих, Той, Хто просвічує заблуканих, Хто нагороджує подвижників і вінчає переможців») [25, с. 278]. Тому, «як підкреслює Кирило Єрусалимський, навіть, незважаючи на те що Ісус є на небесах, не означає, що Він є відсутнім, але є присутнім у Дусі» [5, р. 29]. Так, він завершує 14-у катехизу таким побажанням: «...παράσχοι δὲ τοῖς πᾶσιν ὑμῖν πιστεύειν μὲν εἰς τὸν ἀναστάντα, ἐκδέχεσθαι δὲ τὸν ἀνεληθόντα καὶ πάλιν ἐρχόμενον [...], τὸν ἄνω καθεζόμενον, καὶ ἡμῖν ὡς συμπρόντα» [10, р. 865] («... нехай сподобить вас усіх увірувати у Воскреслого, в прийняті Вознесеного, і знову грядущого [...], і Того, Хто сидить на висоті, і Того, Хто перебуває тут, разом із нами») [25, с. 223].

Як відзначає J.G. Davies: «Серед грецьких авторів Кирило Єрусалимський [...] – перший, хто занотовує, представляючи проповідь на Вознесіння, але лише як підсумкове нагадування; для першого повного грецького посилення до Вознесіння мусимо звернутись у роки після введення свята в церковний календар» [2, р. 112].

2. Проповідь св. Григорія Ніського.

Серед перших проповідей до свята Вознесіння, були проповіді св. Григорія Ніського і св. Йоана Золотоустого [20, р. 68]. Проте, за словами J. Dani lou, проповідь св. Григорія Ніського була хронологічно першою й саме від неї, на його думку, «офіційно» запроваджується свято Вознесіння – «на сороковий день після Пасхи 388-го року» [1, р. 666]. Проповідь має назву *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΝΑΛΗΨΗΝ ΤΗΝ ΛΕΓΟΜΕΝΗΝ ΤΩ ΕΠΙΧΩΡΙΩ ΤΩΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΕΘΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΩΖΟΜΕΝΗΝ* [1, р. 690] («Слово у день, що, згідно з місцевим звичаєм, у кападокійців називається *Ἐπισωζομένη*, тобто на празник Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа») [23, с. 294]. Словник G.W.H. Lampe тлумачить слово *Ἐπισωζομένη* як «День Вознесіння», посиляючись саме на цю проповідь св. Григорія Ніського [6, р. 537]. Хоча така назва свята згадується і св. Йоаном Золотоустим, але в неділю, а не четвер [12, р. 456]. Імовірно, це була проповідь у неділю П'ятидесятниці, як уважає T.J. Talley [20, р. 67], або в неділю після Вознесіння, як уважає G.W.H. Lampe [6, р. 537]. Саме слово *Ἐπισωζομένη* можна перекласти як *День Спаса*. І це вказує на глибоке, онтологічне розуміння події Вознесіння та її центральне місце в усій ікономії спасіння. Адже навіть медіальна форма цього дієприкметника вказує на те, що Той, Хто виконує цю дію (спасає), є задіяний у ній особисто й дуже в ній зацікавлений. Це підтверджує S. Salaville, коли говорить про те, що в сербів і хорватів свято Вознесіння називалось *Спасово*, або *Спасів-день*, яке було буквально перекладом слов'янськими мовами грецького слова

Ἐπισωζομένη [15, р. 264]. У цій проповіді св. Григорія Ніського, використовуючи вірші з 23-го псалма, запитує: «Υπερτίνος οὖν ἡ παρουσία; Ἴνα σε τὸν βαράθρον τῆς ἀμαρτίας ἐκβαλὼν ἐπὶ τὸ ὄρος ἀγάθη, βασιλείας ὀρήματι πρὸς τὴν ἄνοδον τῆ κατ' ἀρετὴν πολιτεία χρησάμενον» [11, р. 692] («Для чого ж Він прийшов? Для того щоб, визволивши тебе з пучини гріху, возвести на гору, якщо для восходження ти скористаєшся царською колісницею, тобто добродечним способом життя») [23, с. 295]. Далі, говорячи про високе достоїнство псалмопівця Давида, каже: «Ὁ δὲ ὑψηλὸς οὗτος προφήτης, ἐκβάς αὐτὸς ἑαυτὸν, ὡς ἂν μὴ βαρύνοιτο τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἑαυτὸν καταμίξας, τὰς ἐκείνων ἡμῖν φωνὰς διεξέρχεται, ὅτε προπομπεῖουσαι τοῦ Δεσπότη ἐπὶ τὴν κάθοδον, ἐπαρθῆναι κελεύουσι τὸν περιεγείων ἄγγελων, τὸν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πεπιστευμένον, τὰς εἰσόδους, λέγουσαι. *Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσλεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης*» [11, р. 693] («Цей же високий пророк, вийшов із себе самого, ніби вже не обтяжений тягарем тіла, і, приєднавши до небесних сил, передає нам їхні голоси; як ці сили, урочисто супроводжуючи Владика в Його нисходженні, наказують ангелам, що перебувають на землі, котрим доручене людське життя, відкрити входи, кажучи: *Підніміть, князі, ворота ваші, і піднесіться, ворота вічні, і ввійде Цар слави*») [23, с. 295]. Продовжуючи цей вражаючий діалог, ангели запитують: «Χτὸ ἐστὶν τοῦτο τοῦτο Цар слави?» (Пс. 23, 8), у відповідь чують, що Він – *кріпкий і сильний*, Котрий сокрушив того, *хто мав владу смерті* (Євр. 2, 14). І небесні сили «встрічають тріумфуючого Царя слави й Того, Хто щойно визволив полонену людську природу від рабства гріха» [2, р. 114].

Далі св. Григорій, використовуючи вірші 67-го псалма, говорить про Таїнства Смерті й Вознесіння Христа, завдяки яким є можливим піднесення людини [24, с. 244] у небесні сфери, «бо вже звершилося таїнство смерті, отримана перемога над ворогами й супроти них установлюється переможний знак – хрест. *І знову вийшов на висоту*. Той, що *привів полонених*, дає людям ці благі *дари* – життя й царство» [23, с. 296] («πεπλήρωται γὰρ ἡδὴ τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, καὶ κατάρθωται κατὰ τὸν πολεμίων ἡ νίκη, καὶ ἐγγίγεται τὸ κατ' αὐτῶν τρόπιον ὁ σταυρὸς. *Καὶ πάλιν ἀνέβη εἰς ὕψος, αἰχμαλωτεύων τὴν αἰχμαλωσίαν, ὁ δοὺς τὴν ζωὴν τε καὶ τὴν βασιλείαν, τὰ ἀγαθὰ ταῦτα δόματα τοῖς ἀνθρώποις*») [11, р. 693]. Тому, через Вознесіння Христос – «*Κύριος τῶν δυνάμεων*», ὁ τοῦ παντὸς ἐξημμέων τὸ κράτος, ὁ ἀνακεφαλαιώσας τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ, ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, ὁ εἰς τὴν πρότην κρίσιν ἀποκαταστήσας τὰ πάντα, *αὐτὸς ἐστὶν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης*» [11, р. 693] («...*Господь сил*, що прийняв владу над усім, очолив у Собі все, головуючий у всьому, Той, Хто відновив усе в попередній стан творіння, – *Цей єсть Цар слави*») [23, с. 296].

3. Проповіді св. Йоана Золотоустого.

Св. Йоан Золотоустий написав низку проповідей на Вознесіння. Одна з них, що, імовірно, написана в 392-у році [12, р. 441], і має назву *Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἐλέχθη δὲ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς Ρωμαναστῆς, ἐνθα μαρτύρων σώματα, ὑπὸ τὸ ἔδαφος κείμενα ἐγγὺς λειψάνων αἰρετικῶν, ἀννήχθησαν, καὶ ἄνω κατ' ἰδίαν ἐτάφησαν* [12, р. 441] («Бесіда на Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа, промовлена у храмі мучеників у Романезії, куди були перенесені тіла мучеників, що лежали покинутими поряд із трупами еретиків і були покладені нависно зверху») [22, с. 491], у якій Золотоустий «використовує живі приклади, на відміну від теоретичних аргументів» [2, р. 115]. Зокрема, він, порівнюючи достоїнство мучеників з ангельським говорить, що «якщо ти хочеш бачити й ангелів, і мучеників, то відкрий очі віри й побачиш це видовище; адже якщо повітря наповнене ангелами, то тим більша церква; якщо церква, то тим більша в сьогоднішній день, коли возноситься Іх Владика» [22, с. 492] («Καὶ εἰ βούλει ἰδεῖν καὶ μάρτυρας καὶ ἀγγέλους, ἀνοιξὼν τὰς πίστεις τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ὄψει τὸ θέατρον ἐκεῖνο. εἰ γὰρ πῶς ὁ ἀὴρ ἀγγέλων ἐμπέπλησται, πολλῶ μᾶλλον ἡ ἐκκλησία. εἰ δὲ ἐκκλησία, πολλῶ μᾶλλον ἡ παροῦσα ἡμέρα, ὅτε ὁ Δεσπότης αὐτῶν ἀναλαμβάνεται») [12, р. 443]. Далі св. Йоан Золотоустий говорить про значення Таїнства Вознесіння, спочатку запитує: «Τίς οὖν ἐστὶν ἡ παροῦσα ἑορτή; Σεμνὴ καὶ μεγάλη, ἀγαπητὴ,

καὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβαίνουσα νοῦν, καὶ τῆς μεγαλοδορεᾶς ἀξία τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ. Σήμερον γὰρ καταλλαγαὶ τῷ Θεῷ πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γεγόναι γένος. σήμερον ἡ χρονία ἔχθρα κατελύθη, καὶ ὁ μακρὸς πόλεμος ἀνῆρέθη. σήμερον εἰρήνη θαυμασία τις ἐπανήλθεν, οὐδέποτε προσδοκῆθεῖσα πρότερον» [12, р. 444] («Яке ж сьогодні свято? Важливе та велике, возлюблені, що перевищує людський розум і гідне щедрості Бога, Котрий його влаштував. Сьогодні примирення в Бога з людським родом, сьогодні довгочасна ворожнеча припинилась і тривала війна закінчилась, сьогодні настав якийсь дивовижний мир, що ніколи раніше не очікувався») [22, с. 493]. Використовуючи старозавітну типологію, св. Йоан Золотоустий «наступним посиланням до Левіт 19, 23–24, котрим заповідалось, що плоди молодого дерева не вживаються до четвертого року, відповідно, це – були не *першоплоди*, а *перші добрі плоди*» [2, р. 116], аж тоді приносились Богу, порівнює з людською природою, що була принесена Христом у Вознесінні. Ось як він про це голосить: «... καὶ σκόλει σοφίαν νομοθέτου. οὐτε φαγεῖν αὐτὸν εἶασεν, ἵνα μὴ πρὸ τοῦ Θεοῦ αὐτὸς λάβῃ τὸν καρπὸν. οὐτε προσενεχθῆναι αὐτὸν ἐπέτρεψεν. ἵνα μὴ ἄφορος προσενεχθῆ τῷ Κυρίῳ. Ἀλλὰ, Ἄφεες μὲν, φύσιν, ἐπειδὴ πρῶτόν ἐστι. μὴ προσενέγκῃς δὲ, ἐπειδὴ ἀναξίον ἐστὶ τῆς τιμῆς τοῦ λαμβάνοντος. Ὅρας ὅτι οὐ τὸ πρῶτον ἐκφερόμενον, ἀλλὰ τὸ δόκιμον, τοῦτο ἐστὶν ἀπαρχή; Καὶ ταῦτα ἡμῖν διὰ τὴν σάρκα ἦν προσήνεγκεν εἰρηται. Ἀνήνεγκε τοῖνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας τῷ Πατρί. καὶ οὗτος ἐθαύμασε τὸ ὄρων, καὶ εἶπε· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*. Πρὸς ποῖαν φύσιν εἶπεν ὁ Θεός. *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*; Πρὸς ἐκείνην τῆς ἀκούσασαν. *Ἦν εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει*. Οὐ γὰρ ἤρχει ὑπερβῆναι τοὺς οὐρανοὺς; οὐ γὰρ ἤρχει μετὰ ἀγγέλων στήναι; οὐκ ἦν ἄφατος καὶ αὐτὴ ἡ τιμή; Ἀλλ' ὑπερέβη ἀγγέλους, παρήλθεν ἀρχαγγέλους, ὑπερέβη τὰ Χερουβὶμ, ἀνέβη ἀνώτερον τῶν Σεραφείμ, παρέδραμε τὰς ἀρχάς, οὐ πρότερον ἐστὶ, ἕως οὐ τοῦ θρόνου ἐπελάβετο τοῦ Δεσποτικῶ. Οὐχ ὄρας τοῦτ' ὅτι μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν; μᾶλλον δὲ κάτωθεν ἀρξώμεθα. οὐχ ὄρας, ἀπὸ τοῦ ἄδου πρὸς τὸν οὐρανόν; ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πάλιν πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸν ἀνώτερον; ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους, πρὸς τὰς ἀνω δυνάμεις, πρὸς αὐτὸν τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν; Τοῦτο ὅλον τὸ διάστημα καὶ τὸ ὕψος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀνήγαγε» [12, р. 446] («І подивись на мудрість Законодавця: Він не дозволив і спробувати цього плоду, щоби людина не скуштувала його раніше за Бога, не дозволив і приносити його, щоби не приносився Господу плід незрілий. Залиши це, каже Він, тому що це – перші плоди, і не приноси їх, тому що вони не гідні честі Того, Хто приймає. Чи бачиш, що початок – не перше, що виросло, але досконале? Це сказано нам про плоть, яку приніс Христос. Отже, Він приніс Отцю початок нашого ества; а Отець надав таке пошанування до цього дару, як згідно з достоїнством Того, Хто приніс, так і згідно з чистотою того, котре принесене, що прийняв його власними руками, помістив дар біля Себе і сказав: *сиди праворуч Мене*. До котрого ества Бог сказав: *сиди праворуч Мене*? До того, яке вислужало: *ти є порох і вернешся в порох*. Чи не достатньо було б для нього вивищитись над небесами? Чи не достатньо було б стати разом з ангелами? Чи не була б невимовною й ця честь? Але воно перевищило ангелів, пройшло поряд із херувимами, перевищило серафимів, оминило начальства й зупинилось не раніше, ніж досягнуло престолу Владики. Чи бачиш цей простір – від неба до землі? Або – краще – почнемо знизу: чи бачиш, яка відстань від пекла до землі та від землі до неба, потім від неба до найвищого неба, а від нього до ангелів, до архангелів, до вишніх сил, до самого престолу царського? Вище всієї цієї відстані й цієї висоти Він возніс наше ество») [22, с. 496].

Св. Йоан Золотоустий також говорить про зв'язок події Вознесіння зі Зішестям Святого Духа. Як відзначає J.G. Davies, «найбільш цікава ідея, яку розвинув цей проповідник [Золотоустий], полягає в паралелізмі, що простягається між завдатком Духа, що сходить з неба, і завдатком людської природи, що була взята на небеса» [2, р. 119], про котру він говорить у своїй 2-й проповіді на Вознесіння, яка в одному з кодексів має назву: «*Ὁμιλία εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀπιστίαν, καὶ εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀληθινῶ Θεοῦ*» [13, р. 773]. Варто зауважити, що вперше таку паралель «завдаток Тіла – завдаток Духа» використав Тертуліан у творі «*De Resurrectione Carnis*»: «... adhuc sedeat Jesus

ad dexteram Patris, homo, etsi Deus; Adam novissimus, etsi Sermo primarius; caro et sanguis, etsi nostris puriora; idem tamen et substantia et forma, qua ascendit; talis etiam descensurus, ut angeli adfirmant; agnoscendus scilicet eis qui illum convulneraverunt. Hic *sequester Dei atque hominum* (I Tim. II) appellatus, ex utriusque partis deposito ... sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrhabonem summ totius. Quemadmodum enim nobis *arrhabonem spiritus* (II Cor. V) reliquit, ita et a nobis arrhabonem carnis accepit, et vexit in colum pignus totius summæ illue quandque redigend » [9, р. 869] («... відтепер Ісус перебуває там – по правичку Отця, людина, хоча й Бог – Останній Адам, хоча й первісне Слово – плоть і кров, хоча й чистіші від наших, але Той Самий і в сутності й вигляді, яким і вознісся. Таким знову прийде, як ангелами засвідчено, щоб був упізнаний тими, хто Його проколов. Це Він призначений *посередником між Богом і людьми*, бо Він утримує в Собі Самому завдаток плоті, яка була доручена Йому з обох боків, ніби запоруку всієї суми. І як Він дав нам *завдаток Духа*, так Він прийняв від нас завдаток плоті, взяв її з Собою на небо як запоруку, що одного дня звідти буде повернута вся сума») [21, с. 240]. Сам Золотоустий так про це голосить: «... οὗτος ἀναλαβόντος σάρκα Χριστοῦ διὰ τῆς σαρκὸς ἐγένετο πᾶσα ἡ Ἐκκλησία συγγενῆς Χριστοῦ, Παῦλος Χριστοῦ συγγενῆς, Πέτρος, πᾶς πιστός, πάντες ἡμεῖς, πᾶς εὐσεβής. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος. *Γένος οὖν Θεοῦ ὑπάρχοντες*. Καὶ ἀλλαχθὸν πάλιν. *Ἡμεῖς ἐσμεν σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ*. Αὐτὶ τοῦ, Διὰ τὴν σάρκα ἦν ἀνέλαβε συγγενεῖς αὐτοῦ ἐσμεν. Ἐχομεν οὖν τὸ ἐνέχυρον αὐτοῦ ἄνω, ἦγουν τὸ σῶμα, ὃ ἐξ ἡμῶν προσελάβετο, καὶ κάτω τὸ ἅγιον Πνεῦμα μεθ' ἡμῶν») [13, р. 789] («Так, після Воплочення Христа, через Його плоть вся церква зробилась рідною Христу: Павло – родич Христу, і Петро, і кожний вірний, всі ми, кожний благочестивий. Тому говорить Павло: *ми, бувши з Божого роду*. [...] І в іншому місці він знову каже: *Ви ж – Христове тіло ... члени тіла Його, від плоті й від костей Його*. Іншим словами, по плоті, котру прийняв Христос, – ми рідня Йому. Отже, маємо завдаток Його на небі, тобто тіло Його, від нас запозичене, і на землі Духа Святого, що мешкає з нами») [22, с. 573]. Проте «Йоан Золотоустий стверджує, що, навіть незважаючи на те що Дух зійшов після Вознесіння Ісуса, Він не обмежений лише земним перебуванням. Фактично, відколи ми є з'єднані з Христом через Святого Духа» [5, р. 31], тому «οὐ λέγω ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβη ἐξ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἔτι ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἀντηλλάξατο τὸ μὲν σῶμα τὸν οὐρανόν, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡμῶν τὸ Πνεῦμα, καὶ πανταχοῦ, καὶ ἄνω. *Ποῦ γὰρ, φησὶ, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου*; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὸ Πνεῦμα καὶ μεθ' ἡμῶν καὶ ἄνω, καὶ τὸ σῶμα Χριστοῦ καὶ ἄνω καὶ μεθ' ἡμῶν; Ἦσυχὸν ὁ οὐρανὸς τὸ ἅγιον σῶμα, ἐδέξατο καὶ ἡ γῆ τὸ ἅγιον Πνεῦμα» [13, р. 789] («... не можна сказати, що Дух зійшов із неба, і Його вже немає більше на небі, як виміняли один в одного, тіло – небо, а Дух – землю, але й із нами Дух, і всюди, і на небі. *Куди*, – каже псаломспівець, – *ніду від Духа Твого*? І чому дивуєшся, що Дух і з нами, і на небі, а тіло Христове й на небі, і з нами? Отримало небо святе тіло, прийняла земля Святого Духа») [22, с. 575].

4. Проповіді св. Лева Великого Папи.

Св. Лев Великий у першій проповіді на свято Вознесіння, яка датується 444-м роком [17, р. 268], говорить про Боголюдство Христа. І тут, за словами J.G. Davies, можна побачити в нерозгорнутому вигляді ту «доктринальну позицію, котру він [папа Лев] підтримував і котра була потверджена прийняттям його Томосу на Халкедонському Соборі» [2, р. 144]. Саме це було причиною тієї радості апостолів, яка супроводжувала споглядання Таїнства: «Et revera magna et ineffabilis erat causa gaudendi, cum in conspectu sanctae multitudinis supra omnium creaturarum caelestium dignitatem humani generis natura censeretur, supergressura angelicos ordines, et ultra archangelorum altitudines elevanda, nec ullis sublimitatibus modum suae provectionis habitura, nisi aeterni Patris recepta consessu, illius gloriae sociaretur in throno, cujus naturae copulabatur in Filio. Quia igitur Christi ascensio, nostra provectionis est

[17, р. 273] («І справді, великою та невимовною була їхня радість, коли під поглядом небесних воїнств людська природа возносила понад достоїнство всіх небесних сил, проходячи повз ангельські хори й підіймаючись вище архангельських висот. У цьому Вознесінні наша людська природа не зупинялась ні на якій іншій висоті, аж поки не посіла місце з Вічним Отцем. Наша людська природа, об'єднана з Божественністю Сина, була на престолі Його слави. Вознесіння Христа є нашим вознесінням») [14, р. 18–1073]. І ця апостольська радість від засвідчення величі Божого Промислу щодо людини у Вознесінні повинна стати лейтмотивом нашого осмислення цієї події в день свята. Тому далі св. Лев Великий голосить: «... exultemus gaudiis, et pia gratiarum actione laetemur. Hodie enim non solum paradise possessores firmati sumus, sed etiam caelorum in Christo superna penetra vimus, ampliora adepti per ineffabilem Christi gratiam quam per diaboli amiseramus invidiam. Nam quos virulentus inimicus primi habitaculi felicitate dejecit, eos sibi concorporatos Dei Filius ad dexteram collocavit» [17, р. 274] («Возрадуймося, возлюблені, належною радістю, захопленням достойно відаючи подяку. Адже сьогодні ми не лише утверджені як наслідники раю, але маючи також у Христі осягнення небесних висот і ще більші придбання через невимовну благодать Христову, що була втрачена через злобу диявола. Нас, котрі нашим страшним ворогом були позбавлені блаженства й вигнані з нашого первісного житла, Син Божий зробив членами Себе Самого та посадив по правицю Отця») [14, р. 18–1073].

У другій проповіді, котра була виголошена наступного – 445-го – року [17, р. 274], св. Лев Великий говорить про те, що до часу Парузії Христос являється видимим Церкві в Таїнствах. І через присутність Христа в Таїнствах після Свого Вознесіння «наша віра довершена, покріплена та вдосконалена» [2, р. 145]. Ось як він каже про це: «... et ad iudicandos vivos et mortuos in eadem carne in qua ascendit adveniat. Quod itaque Redemptoris nostri conspicuum fuit, in sacramenta transivit, et ut fides excellentior esset ac firmior» [17, р. 278] («... і прийде судити живих і мертвих у тій самій плоті, в котрій Він вознісся. І до тих пір видимість Ізбавителя перемінена в сакраментальну присутність, і так віра повинна бути більш досконалою й сильною») [14, р. 18–1073]. Тут варто лише додати, що, коментуючи ці слова св. Лева Папи, R. Taft відзначає, що «звичайно, латинський термін «sacramenta – таїнства» в мові Отців стосується всього видимого літургійного служіння Церкви, а не лише «Тайни» в сучасному технічному значенні цього терміна» [19, р. 12].

Подія Христового Вознесіння в історичній проекції знаходить своє відображення в різноманітних виявах літургійного життя Церкви. Як історичний факт і есхатологічна правда, Вознесіння сповідується у віровизнаннях, що супроводжують Таїнства. Воно стає одним із ключових моментів циклічного простору Богоспількування, що резонує встановленням окремого свята в літургійному році. Відтак, розглянувши богословську рецепцію Вознесіння в перших проповідях свята, можна побачити, що вона стає не лише продовженням біблійно-патристичної парадигми цього Таїнства, яка відображалась у новозавітних текстах, творах ранньохристиянських авторів і віровизнаннях, а і своєрідним підсумком учення, адже «десятиліття, які безпосередньо слідують за встановленням свята Вознесіння, були, без сумніву, «золотим віком» в історії доктрини» [2, р. 145], що знайде пізніше своє відображення в літургійній поезії послідувань свята.

Отже, в богомісленні Церкви Таїнство Вознесіння являло собою онтологічну кульмінацію, сповнення Божого Промислу спасіння щодо людини, адже саме «у Вознесінні Христос підніс відновлену людську природу до божествен-

ної слави» [26, с. 86]. І відтепер за словами D. Stăniloae, «небо, на яке Ісус возніс Своє Тіло, збігається з таємним центром Церкви... І оскільки через Вознесіння Богочоловіка є вознесена людська природа, людське серце б'ється на вершині Всесвіту» [18, с. 378].

Література

1. Daniélou J. Grégoire de Nysse et l'origine de la fête de l'Ascension / Kyriakon. Festschrift Johanne's Quasten 2, ed. P. Granfield, J. A. Jungmann. – Münster, 1970. – 746 p.
2. Davies J.G. He Ascended Into Heaven. – New York. Association Press, 1958. – 237 p.
3. Denzinger H. Enchiridion symbolorum. – Freiburg. Verlag Herder KG, 1963. – 907 p.
4. Dix D.G. The Shape of Liturgy. – London. A & C Black, 1993. – 764 p.
5. Kapic K.M., Lugt W.V. The Ascension of Jesus and the Descent of the Holy Spirit in Patristic Perspective: a Theological Reading / K. M. Kapic, W. V. Lugt // Evangelical Quarterly 79.1 (2007). – 116 p.
6. Lampe G.W.H. A Patristic Greek Lexicon. – Oxford. The Clarendon Press, 1961. – 1616 p.
7. Lohfink G. Die Himmelfahrt Jesu. Untersuchungen zu den Himmelfahrts- und Erhöhungstexten bei Lukas / G. Lohfink // Studien zum Alten und Neuen Testament, 26. – München 1971. – 218 p.
8. Mervee W. The Ascension of Christ in the Works of St. Augustine. – Ottawa. Brenton Ltd., 1967. – 143 p.
9. Migne J.-P. Patrologia Latina. Cursus Completus. Vol. 2. – Paris. Centre for Patristic Publications, 1844. – 737 p.
10. Migne J.-P. Patrologiae Graeca. Cursus Completus. Vol. 33. – Paris. Centre for Patristic Publications, 1857. – 859 p.
11. Migne J.-P. Patrologiae Graeca. Cursus Completus. Vol. 46. – Paris. Centre for Patristic Publications, 1863. – 658 p.
12. Migne J.-P. Patrologiae Graeca. Cursus Completus. Vol. 50. – Paris. Centre for Patristic Publications, 1862. – 436 p.
13. Migne J.-P. Patrologiae Graeca. Cursus Completus. Vol. 52. – Paris. Centre for Patristic Publications, 1862. – 487 p.
14. Oxford Latin Dictionary, edited by P.G.W. Glare. – Oxford. The University Press, 1968. – 2151 p.
15. Salaville S. Ἐσχατολογία. Ascension et Pentecôte au IVe siècle / S. Salaville // Echos d'Orient, tom 28, № 155, 1929. – 384 p.
16. Schaff P. The History of the Christian Church. Vol. 3. – Oak Harbor. Christian Classics Ethereal Library, 1997. – 655 p.
17. Sources Chrétiennes, 74. – Paris. Les Éditions du cerf, 2004. – 356 p.
18. Stăniloae D. Iisus Hristos sau restaurarea omului. – Craiova. Editura Omniscop, 1993. – 427 p.
19. Taft R. What is a Christian Feast? A Reflection / R. Taft // Orientale Lumen XII Conferences: Fest Days of the Eastern Churches. Washington, June 16-19 2008. – 169 p.
20. Talley T.J. The Origins of the Liturgical Year. – Collegeville. The Liturgical Press, 1991. – 255 p.
21. Квинт Септимий Флорент Тертуллиан. Избранные сочинения. – М.: Издательская группа «Прогрес»: Культура, 1994. – 448 с.
22. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста: в 12 т. – М.: Святитель Иоанн Златоуст, 1993. – Т. 2. – Кн. 1. – 1993. – 979 с.
23. Св. Григорий Нисский. Догматические сочинения. – Краснодар: Библиотека Свято-Ильинского храма, 2006. – Т. 1. – 2006. – 363 с.
24. Творения Григория Нисскаго. Часть пятая. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 1863. – 503 с.
25. Творения Отца нашего Кирилла архиепископа Иерусалимскаго. – М.: Victoria, 1990. – 400 с.
26. Христос – наша Пасха. Катехизм УГКЦ. – Львів: Катехитична комісія Львівської Архієпархії, 2011. – 343 с.

Анотація

Дерев'янчук Ю. І. Богословські аспекти Таїнства Вознесіння в перших проповідях свята (IV–V століття). – Стаття.

Стаття розглядає питання богословської візії Таїнства Христового Вознесіння в ранніх проповідях Отців Церкви. Метою дослідження є виділення основних рис христологічної парадигми в контексті богословської думки ранньої Церкви та їх ставлення до формування традиції святкування цієї події, безпосередній вплив на відокремлення Вознесіння з оригінального Пасхального циклу. Автор ураховує ідеї тих відомих Отців Церкви, котрі були сучасниками розвитку христологічного догмату та чії праці внесли великий вклад у розуміння сутності цієї події. До них належать Кирило Єрусалимський, котрий був першим, хто описав богословський характер Вознесіння в літургійних аспектах; Григорій Ніський, із чьєї проповіді, на думку багатьох дослідників, почалось святкування Вознесіння в літургійному році; Йоан Золотоустий, котрий підкреслював єдність природи Бога й людини в Таїнстві Вознесіння; Лев Великий Папа, котрий поєднав «Не-присутність» у події Вознесіння з Присутністю в Таїнствах Церкви. Новизна дослідження полягає в тому, щоб підкреслити важливість Вознесіння в христологічному, а також у сотеріологічному й антропологічному сенсі. Автор доходить висновку, що Таїнство Вознесіння таким, яким воно міститься в ранніх проповідях, розкриває сутність і основи християнської віри, є єдиним за своїм змістом.

Ключові слова: Вознесіння, проповідь, свято, Таїнство, спасіння.

Аннотация

Дерев'янчук Ю. И. Богословские аспекты Таинства Вознесения в первых проповедях праздника (VI–V столетия). – Статья.

В статье рассматривается богословское видение Таинства Христова Вознесения в ранних проповедях Отцов Церкви. Целью исследования является выделение основных черт христологической парадигмы в контексте богословской мысли ранней Церкви и их отношения к формированию традиции празднования этого события, их непосредственного влияния на выделение Вознесения из оригинального Пасхального цикла. Автор учитывает идеи тех известных отцов, которые были современниками развития христологического догмата и чьи работы внесли большой вклад в понимание сущности этого события. К ним относятся Кирилл Иерусалимский, который был первым, кто описал богословский характер

Вознесения в литургических аспектах; Григорий Нисский, с чьей проповеди, по мнению многих исследователей, началось празднование Вознесения в литургическом году; Иоанн Златоуст, который подчеркивал единство природы Бога и человека в Таинстве Вознесения; Лев Великий Папа, который соединил «Не-Присутствие» в событии Вознесения с Присутствием в Таинствах Церкви. Новизна исследования заключается в том, чтобы подчеркнуть важность Вознесения в христологическом, а также в сотериологическом и антропологическом смысле. Автор приходит к выводу, что Таинство Вознесения, так как оно содержится в ранних проповедях, раскрывает сущность и основы христианской веры, является единым по содержанию.

Ключевые слова: Вознесение, проповедь, праздник, Таинство, спасение.

Summary

Derevianchuk Y. I. Theological aspects of the Mystery of the Ascension in initial sermons of the Feast (IV–V centuries). – Article.

The paper considers the theological vision of the Mystery of the Ascension of Christ in early sermons of the Fathers of the Church. The purpose of the research is to highlight the main features of the Christological paradigm in the context of the theological thought of the early Church and their relationship to forming the tradition of the celebration of the event. It focuses on distinguishing the Ascension out of the original Paschal cycle. The author takes into consideration the ideas of those famous Fathers of the Church who were contemporaries of the development of Christological dogma and whose works contributed greatly to understanding the essence of the Event. They are: Cyril of Jerusalem, who was the first to describe the theological character of the Ascension in the liturgical aspects; Gregory of Nyssa, whose sermon in the opinion of many researchers initialed the Ascension feast in the liturgical year; John Chrysostom, who emphasized the unity of the nature of God and man in the Mystery of the Ascension; Pope Leo the Great, who connected the Non-Presence in the Ascension with the Presence in the Sacraments of the Church. The novelty of the research consists in underlining the importance of the Ascension in the Christological and although in soteriological and anthropological senses. At the end of the paper the author comes to the conclusion that the Mystery of the Ascension contained in the early sermons reveals the essence and foundation of the Christian faith.

Key words: Ascension, sermon, feast, Mystery, salvation.